

دانشگاه گنبد کاووس

نشریه "حفاظت زیست بوم گیاهان"

دوره نهم، شماره هجدهم

<http://pec.gonbad.ac.ir>

علمی-پژوهشی

ارزیابی اثرات اقتصادی-اجتماعی طرح‌های مرتع‌داری شهرستان کلاله از دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان

اصغر فرج‌اللهی^{۱*}، یاسر قاسمی آریان^۲، محمود حمیدیان^۳

^۱ دانش‌آموخته دکتری بیابان‌زدایی، گروه مدیریت مناطق بیابانی، دانشکده‌ی مرتع و آبخیزداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان

^۲ استادیار پژوهش، بخش تحقیقات بیابان، موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران

^۳ دانش‌آموخته دکتری مرتعداری، اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان گلستان، گرگان

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۲۵

چکیده

طرح‌های مرتعداری به عنوان یک ابزار کاربردی در مدیریت و بهره‌برداری از مراتع و به منظور دستیابی به اهداف خاصی در مدیریت و توسعه پایدار مراتع، طراحی و اجرا می‌شوند. بنابراین ارزیابی اثرات طرح‌های اجرا شده جهت شناسایی و رفع مشکلات و چالش‌ها و تقویت اثرات مثبت ضروری به نظر می‌رسد. در این تحقیق، اثرات اقتصادی-اجتماعی طرح‌های مرتعداری کلاله استان گلستان از دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان مورد بررسی قرار گرفت. روش تحقیق جهت بررسی ابعاد نظری موضوع به روش اسنادی و تکمیل پرسشنامه‌های طراحی‌شده به روش پیمایشی بود. جامعه آماری در این پژوهش شامل دو گروه بهره‌برداران و کارشناسان بودند. بر اساس فرمول کوکران و تطبیق با جدول کرجسی و مورگان، ۱۰۹ خانوار بهره‌بردار به روش تصادفی در مطالعه مشارکت داشتند. همچنین، ۲۵ کارشناس مرتبط با موضوع تحقیق در تکمیل پرسشنامه‌ها و انجام تحقیق مشارکت کردند. پس از تهیه و تأیید روایی پرسشنامه، ضریب آلفای کرونباخ بهره‌برداران و کارشناسان به ترتیب برابر ۰/۸۲ و ۰/۸۰ به دست آمد. اولویت‌بندی اثرات اقتصادی و اجتماعی از طریق میانگین رتبه‌ای انجام شد. به منظور بررسی مقایسه دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان در ارتباط با اثرات اقتصادی و اجتماعی طرح‌های مرتعداری در منطقه مورد مطالعه از آزمون من‌وایت‌نی استفاده شد. از نظر بهره‌برداران، اجرای طرح‌های مرتعداری به نوعی اطمینان خاطر و آرامش را در حوزه مالکیت مراتع برای بهره‌برداران به ارمغان

*نویسنده مسئول: asghar32@gmail.com

آورده است و ضمن حفظ مراتع، اعتماد آن‌ها را به بخش اجرایی منابع طبیعی و کارشناسان و مسئولین ذی‌ربط افزایش داده و زمینه مشارکت مؤثرتر آن‌ها در اجرای طرح‌ها را فراهم آورده است. از نظر کارشناسان، افزایش آگاهی و فرهنگ بهره‌برداران و متعاقباً اعتماد آن‌ها به بخش اجرایی و مشارکت در اجرای طرح، اثرات مهم و قابل توجه اجرای طرح‌های مرتعداری در منطقه مورد مطالعه بوده است. نتایج آزمون من‌وایتنی نشان داد بین نظرات کارشناسان و بهره‌برداران در خصوص اثرات اجتماعی اجرای طرح‌های مرتعداری، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ($P > 0/05$) اما در خصوص اثرات اقتصادی، تفاوت آماری معناداری بین نظرات کارشناسان و بهره‌برداران مشاهده شد ($P < 0/05$). مطابق نتایج این تحقیق، طرح‌های اجرایی مرتعداری در منطقه مورد مطالعه تا حدود زیادی اثرات اجتماعی مورد انتظار را برآورده کرده‌اند اما در زمینه اقتصادی همچنان ضعف‌هایی به‌خصوص در بخش بهبود وضعیت درآمدی و معیشتی و ایجاد فرصت شغلی و اشتغال‌زایی بهره‌برداران وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: اثرات اقتصادی، طرح مرتعداری، اثرات اجتماعی، کلاله، بهره‌برداران، کارشناسان

مقدمه

مراتع به علت نقشی که در حفظ آب و خاک، تولید اکسیژن، کاهش آلودگی‌های صوتی و آلاینده‌ها، تولید محصولات صنعتی و دارویی و تعادل زیست‌بوم‌ها دارند، حیاتی‌ترین بستر توسعه پایدار محیط زیست و پدیده‌های اکولوژیک محسوب می‌شوند (حاجی‌لی‌دوجی و همکاران، ۱۳۹۵). اسکوایرز و همکاران (Squires et al., 2017) گزارش کردند بیش از ۸۵ درصد از مساحت ایران در مناطق خشک و نیمه‌خشک قرار دارد و ۸۴/۸ میلیون هکتار معادل ۵۱/۴ درصد آن را مراتع تشکیل داده است. طرح‌های مرتعداری یکی از ابزارهای اصلی مدیریت و بهره‌برداری از مراتع ایران است. طرح مرتعداری برنامه مدونی است که به منظور اعمال مدیریت مرتع و با هدف حفاظت، احیا و بهره‌برداری صحیح از مراتع، جهت تثبیت استمرار تولید و حفظ منابع پایه تدوین و پس از تصویب و انعقاد قرارداد با مجری قانونی آن به مرحله اجرا گذاشته می‌شود (حیدری و همکاران، ۱۳۸۸). پس از ملی شدن جنگل‌ها و مراتع در سال ۱۳۴۱، در قوانین مصوبه سال ۱۳۴۸ برای اولین بار بهره‌برداری از مراتع به صورت طرح مرتعداری مدنظر قرار گرفت به طوری که از سال ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۷ طرح‌های مرتعداری در واحدهای بزرگ (بیش از ۳/۵ میلیون هکتار) تهیه گردید. در سال ۱۳۶۵ به لحاظ ضرورت، تهیه و اجرای طرح‌های مرتعداری دوباره جزء سیاست‌های اجرایی سازمان جنگل‌ها و مراتع قرار گرفت و طرح‌های مرتعداری به عنوان اصلی‌ترین برنامه سازمان شکل گرفت (علیزاده و مهدوی، ۱۳۸۶). طرح‌های اولیه به دلیل عدم توجه به نقش انسان و جایگاه بهره‌برداران عملاً در اجرا با شکست مواجه شدند اما به تدریج این جایگاه در برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌ها احیا شد و طرح‌های مرتعداری بر اساس محدوده‌های عرفی بهره‌برداری برای مرتعداران شکل گرفت (خانقایی، ۱۳۸۱).

زهدی و همکاران (Zohdi et al., 2018) در بررسی سیاست و طرح‌های مدیریت مرتع در ایران از نظرات ۲۶۸ کارشناس استفاده و در نتایج خود ابراز داشتند ملی شدن مراتع ایران تأثیرات عمیقی بر سیستم‌های مدیریت مراتع داشته است. علاوه بر این، تعداد زیادی از کارشناسان مشارکت‌کننده در تحقیق اعتقاد داشتند که سیاست‌های دولت در رابطه با مراتع نیاز به بازنگری دارد و طرح‌های توسعه نیز باید مطابق با شرایط زیست‌محیطی و اجتماعی تهیه و اجرا شوند. در تحقیق محمدی و بارانی (۱۳۹۷)، اثرات اقتصادی-اجتماعی طرح‌های مرتعداری در حوزه شهرستان مشهد مورد ارزیابی قرار گرفت و با استفاده از نظرات بهره‌برداران بیان کردند اجرای این طرح‌ها باعث افزایش درآمد بهره‌برداران در بسیاری از طرح‌های اجرا شده، نشده است و در مناطقی که طرح‌ها تصویب شده و به مرحله اجرا نرسیده است نیز بهره‌برداران معتقدند که این طرح‌ها نمی‌تواند بسیاری از مشکلات آنان را مرتفع کند. مصطفایی‌جورنی (۱۳۹۷) در ارزیابی اثر طرح‌های مرتعداری بر معیشت بهره‌برداران در مراتع بیلاقی شهرستان ارومیه، با استفاده از تکمیل پرسشنامه توسط ۱۰۰ خانوار به صورت تصادفی نشان دادند که سه عامل اقتصادی، اکولوژیکی و سرمایه اجتماعی در طرح‌های مرتعداری با معیشت بهره‌برداران رابطه مثبت و معناداری دارند و عامل اقتصادی با ضریب همبستگی ۰/۶۲۲ بیشترین تأثیر را بر معیشت بهره‌برداران داشته است و همچنین بر حسب نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه، ۵۸ درصد از معیشت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری مربوط به شاخص‌های اقتصادی است. سعیدی ابرقویی (۱۳۹۵) در ارزیابی اقتصادی طرح‌های مرتعداری اجرا شده در مراتع قشلاقی شهرستان ابرکوه نشان داد که با توجه به نرخ بازده داخلی ۸۹ درصد و نسبت منفعت به هزینه ۳/۷۶ طرح‌های مرتعداری شهرستان در این منطقه دارای توجیه اقتصادی است و منفعت بیشتری در مقایسه با هزینه نصیب دامداران منطقه شده است. برزگردین و همکاران (۱۳۸۶)، در بررسی وضعیت اقتصادی طرح‌های مرتعداری در منطقه خراسان شمالی، از دو روش نرخ بازدهی داخلی (IRR) و نسبت منفعت به هزینه (BCR) استفاده کردند و نتایج مربوطه نشان داد که اجرای اغلب طرح‌های مذکور از نظر اقتصادی، توجیه پذیر بوده است اما نتیجه مربوط به اندازه‌گیری شاخص توسعه پایدار در منطقه، نشانگر آن است که علی‌رغم اقدامات و فعالیت‌های اصلاحی انجام شده، سیر تخریبی در مراتع مورد مطالعه همچنان ادامه داشته است.

در بیشتر تحقیقات مشابه انجام گرفته در سایر نقاط کشور، میزان عملکرد و تحقق اهداف اقتصادی و اجتماعی طرح‌های مرتعداری فقط از دیدگاه بهره‌برداران مورد بررسی قرار گرفته است و یا شاخصهای اقتصادی با استفاده از کمی‌سازی نتایج طرح‌ها مورد ارزیابی قرار گرفته است. در این تحقیق، نظر به عدم انجام تحقیق مشابه در منطقه مورد مطالعه، اثرات اقتصادی و اجتماعی طرح‌های مرتعداری در شهرستان کلاله استان گلستان از دیدگاه دو قشر بهره‌برداران و کارشناسان به طور جامع مورد بررسی و

مقایسه قرار گرفت و میزان تطابق یا اختلاف نظر آن‌ها در این زمینه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. طرح‌های مرتعداری در کنار اهداف حفاظتی و احیایی، به منظور بهبود وضعیت معیشتی و مسائل اجتماعی و اقتصادی بهره‌برداران برنامه‌ریزی و اجرا می‌شوند و در صورتی از لحاظ کارکردی موفقیت‌آمیز است که موجب رونق اقتصادی و بهبود وضعیت رفاهی بهره‌برداران و همچنین بهبود شرایط اجتماعی آن‌ها شود. به تبع در استان گلستان و شهرستان کلاله نیز هدف از اجرای طرح‌های مرتعداری، رونق و بهبود وضعیت و شرایط اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران بوده است که اطلاع از میزان موفقیت این طرح‌ها در تحقق اهداف مورد نظر و میزان رضایت بهره‌برداران از جنبه اقتصادی و اجتماعی پروژه‌ها، در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های آتی مدیریت مراتع تاثیرگذار خواهد بود. بنابراین با توجه به اهمیت این موضوع و نیاز به اطلاع از میزان موفقیت این طرح‌ها در تحقق اهداف اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران، این تحقیق با هدف بررسی اثرات اقتصادی و اجتماعی طرح‌های مرتعداری در شهرستان کلاله استان گلستان از دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مواد و روش‌ها

منطقه مورد مطالعه

شهرستان کلاله در شرق استان گلستان در موقعیت جغرافیایی ۵۵ درجه و ۲۹ دقیقه طول شرقی و ۳۷ درجه و ۲۲ دقیقه عرض شمالی واقع شده است که از شرق به خراسان شمالی، از غرب با شهرستان گنبد، از شمال با شهرستان مراوه‌تپه و از جنوب با شهرستان گالیکش هم‌مرز می‌باشد. شغل اکثریت مردم در این شهرستان، کشاورزی و دامداری می‌باشد. جمعیت این شهرستان ۱۱۷۳۱۹ نفر با ۳۲۹۹۸ خانوار می‌باشد که از این تعداد ۴۱۹۵۳ نفر شهری و ۷۵۳۶۶ نفر روستایی هستند (درگاه ملی آمار، ۱۳۹۵).

روش تحقیق

این پژوهش بر اساس هدف انجام تحقیق، کاربردی و از نظر ماهیت، توصیفی-تحلیلی است و با استفاده از روش پیمایشی و اسنادی به گردآوری داده‌ها می‌پردازد. با مراجعه به اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان گلستان و اداره منابع طبیعی شهرستان کلاله و بازدیدهای میدانی، طرح‌های مرتعداری اجرا شده در محدوده مورد مطالعه شناسایی و مشخص شدند. جامعه آماری در این پژوهش شامل دو گروه بهره‌برداران ذی‌نفع طرح‌های مرتعداری و کارشناسان آشنا به موضوع مورد مطالعه و مرتبط با طرح‌های مرتعداری بودند. جامعه بهره‌برداران شامل ۱۵۱ بهره‌بردار ساکن در محدوده مورد مطالعه بودند که بر اساس فرمول کوکران و تطبیق با جدول کرجسی و مورگان، ۱۰۹ خانوار به‌عنوان

نمونه آماری انتخاب شدند. روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی با انتساب برای بهره‌برداران به کار گرفته شد. به منظور انتخاب کارشناسان جهت تکمیل پرسشنامه‌ها، از روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند استفاده شد که در نهایت، ۲۵ کارشناس که در ارتباط با طرح‌های اجرا شده بودند و اطلاعات کافی و مناسب در راستای موضوع تحقیق داشتند، در تکمیل پرسشنامه‌ها و انجام تحقیق مشارکت کردند.

در روش میدانی، از پرسشنامه به منظور ارزیابی اثرات اقتصادی و اجتماعی طرح‌های مرتعداری استفاده شد. پرسشنامه مشتمل بر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی بهره‌برداران و کارشناسان و اثرات اقتصادی-اجتماعی طرح‌های اجرا شده بود. روایی پرسشنامه‌ها با استفاده از نظر متخصصان و کارشناسان و پس از حذف و اضافه کردن آیتم‌ها مورد تأیید قرار گرفت. سپس پایایی یا قابلیت اعتماد آن‌ها با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد و پایایی پرسشنامه بهره‌برداران برابر $0/82$ و پرسشنامه کارشناسان $0/80$ به دست آمد که نشان از قابلیت اعتماد مناسب پرسشنامه‌های محقق ساخته داشت. طراحی پرسشنامه‌ها در مقیاس طیفی لیکرت انجام گرفت و برای دو گروه کارشناسان و بهره‌برداران تنظیم شد. پرسشنامه‌ها مشتمل بر سؤالاتی در خصوص تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم طرح‌های اجرا شده بر روند اقتصادی و اجتماعی زندگی بهره‌برداران بود که شامل متغیرهایی همچون اشتغال‌زایی، مهاجرت، تولید علوفه و تعداد دام، جذب سرمایه و رونق اقتصادی، تولید محصولات دامی، تقویت روحیه مشارکتی، حفاظت آب و خاک، ممانعت از تغییر کاربری و غیره بود.

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده، از روش‌های آمار توصیفی مانند فراوانی، میانگین و انحراف معیار به منظور برآورد توصیفی متغیرهای جمعیت‌شناختی و اثرات اقتصادی-اجتماعی طرح‌های اجرا شده استفاده شد. اولویت‌بندی اثرات اقتصادی و اجتماعی از طریق میانگین رتبه‌ای انجام شد. بررسی نرمال بودن داده‌ها با آزمون کولموگراف-اسمیرنوف انجام گرفت که نشان از غیر نرمال بودن داده‌ها داشت و به همین دلیل جهت انجام تحلیل‌های آماری، از آزمون‌های ناپارامتریک استفاده شد. به منظور بررسی مقایسه دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان در ارتباط با اثرات اقتصادی و اجتماعی طرح‌های مرتعداری در منطقه مورد مطالعه از آزمون من‌وایت‌نی استفاده شد. تحلیل‌های انجام شده در این پژوهش با استفاده از نرم‌افزار SPSS 16 انجام گرفت.

برخی از خصوصیات طرح‌های مرتعداری اجرا شده در شهرستان کلاله مانند نام طرح‌ها، سال تصویب و مساحت و تعداد بهره‌بردار در جدول ۱ ارائه شده است. لازم به ذکر است که طول دوره اجرای تمام طرح‌های ذکر شده ۱۰ سال بوده است.

جدول ۱- خلاصه وضعیت طرح‌های مرتعداری اجرا شده در منطقه مورد مطالعه

ردیف	نام طرح	سال تصویب	مساحت (هکتار)	فصل بهره‌برداری	تعداد بهره‌بردار
۱	ایکی آغازلی شوره دره	۱۳۸۴	۷۴۰	قشلاقی	۳
۲	اقچی کوچک و بزرگ	۱۳۸۴	۳۸۶۵	قشلاقی	۳۱
۳	چرو دکلن اقچی	۱۳۸۴	۴۲۵	قشلاقی	۱
۴	داشلی بزرگ شور دره	۱۳۸۴	۱۴۵۰	قشلاقی	۳
۵	داشلی شور دره	۱۳۸۴	۸۰۰	قشلاقی	۳
۶	روشن دره	۱۳۸۴	۱۰۲۵	قشلاقی	۶
۷	صومعلی و سمبلی یلی بدراق	۱۳۸۴	۱۹۲۵	قشلاقی	۱۳
۸	عوض بیگ	۱۳۸۴	۱۸۹۶	قشلاقی	۷
۹	قرلجه	۱۳۸۴	۴۱۰۰	قشلاقی	۹
۱۰	قطورچه	۱۳۸۴	۱۹۶۵	قشلاقی	۲۶
۱۱	گچی سو قره ترناو	۱۳۸۴	۳۱۰۶	قشلاقی	۲۵
۱۲	چالچه قویجق و سودچه	۱۳۸۹	۳۸۷۰	قشلاقی	۱۹
۱۳	حسین کرد	۱۳۸۹	۲۰۴۳	قشلاقی	۵

نتایج

مطابق نتایج، میانگین سنی بهره‌برداران مورد مطالعه ۴۱/۵ سال بود و تمامی پاسخگویان بهره‌بردار مرد و سرپرست خانوار بودند. ۴۴/۹ درصد بهره‌برداران مورد مطالعه دارای تحصیلات زیر دیپلم و ۱۸/۳ درصد آن‌ها بیسواد بودند. ۶۰/۵ درصد خانواده‌ها دارای فقط یک نیروی کار در خانواده بودند. اکثریت کارشناسان مشارکت‌کننده در این پژوهش با تعداد ۲۰ نفر (۸۰ درصد)، مرد بودند. میانگین سن کارشناسان، ۳۸/۷ سال و میانگین سابقه کاری کارشناسان، ۹/۸ سال بود که حداقل دارای ۱ سال سابقه کار و حداکثر ۲۶ سال سابقه کار داشتند. ۶۴ درصد کارشناسان دارای تحصیلات فوق‌لیسانس، ۳۲ درصد آن‌ها لیسانس و ۴ درصد دارای تحصیلات در سطح دکتری بودند. توزیع فراوانی اثرات اقتصادی و اجتماعی اجرای طرح‌های مرتعداری شهرستان کلاله از دیدگاه بهره‌برداران در جدول ۲ نشان داده شده است و براساس آن، در بیشتر گویه‌ها و شاخص‌های مطرح‌شده، طیف خیلی کم یا در نظر گرفته نشده و یا اینکه درصد کمی را به خود اختصاص داده است و فقط در شاخص‌های "ایجاد فرصت شغلی و اشتغال‌زایی" و "ارتقای کیفیت زندگی ساکنین" به ترتیب حدود ۲۴٪ و ۱۸٪ فراوانی را از دید بهره‌برداران به خود اختصاص داده است. ۶۱/۵٪ و ۵۱/۴٪ بهره‌برداران، اثرات "کاهش درگیری و نزاع بهره‌برداران با سامانه عرفی همجوار" و "تقویت روحیه اجتماعی و مشارکت جامعه محلی در اجرای طرح" را به صورت خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند (جدول ۲).

جدول ۲- درصد فراوانی و میانگین رتبه‌ای اثرات اقتصادی و اجتماعی اجرای طرح‌های مرتعداری از دید بهره‌برداران

ردیف	شاخص	درصد فراوانی				میانگین
		خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	
۱	افزایش درآمد دامداران	۱۱	۲۴/۸	۲۴/۸	۲۲	۳/۱۰
۲	جذب سرمایه و رونق اقتصادی	۱۵/۶	۲۲/۹	۴۲/۲	۱۹/۳	۲/۶۵
۳	افزایش تولید علوفه	۵/۵	۱۶/۵	۴۵/۹	۳۱/۱	۳/۰۵
۴	ایجاد تنوع منابع درآمدی بهره‌بردار	۱۲/۸	۳۰/۳	۷/۴	۴۷/۷	۲/۹۵
۵	اعطای تسهیلات و کمک‌های مالی	۱۱	۱۹/۳	۵۶	۱۲/۸	۲/۷۳
۶	حفاظت آب و خاک	۱۱/۹	۲۰/۲	۲۵/۷	۳۲/۱	۳/۰۸
۷	بهبود وضعیت نیاز آب شرب دامها	۲۲	۲۲	۱۵/۷	۲۲	۲/۹۳
۸	افزایش تولید محصولات دامی	۱۰/۱	۱۸/۳	۳۵/۸	۲۳/۸	۳/۰۸
۹	استفاده چندمنظوره از مراتع	۱۱/۹	۱۶/۵	۲۲/۹	۳۴/۹	۳/۲۲
۱۰	ممانعت از تغییر کاربری اراضی مرتعی	-	۷/۴	۱۶/۵	۳۳/۹	۴/۱۱
۱۱	کاهش بیکاری دامداران و بهره‌برداران	۱۱	۱۲/۸	۲۵/۷	۳۰/۳	۳/۳۶
۱۲	احساس تعلق و حس مالکیت بهره‌برداران نسبت به مراتع	-	۹/۲	۱۱/۹	۴۷/۷	۴/۰۱
۱۳	افزایش وحدت و انسجام اجتماعی بهره‌برداران سامانه عرفی	-	۶/۴	۳۷/۶	۴۳/۲	۳/۶۲
۱۴	افزایش سطح آگاهی ساکنین و بهره‌برداران	-	۱/۸	۲۹/۴	۴۲/۲	۳/۹۴
۱۵	تمایل جوانان به ماندگاری و تداوم شغل موروثی	-	۱/۸	۳۶/۷	۲۴/۸	۳/۹۶
۱۶	ارتقای فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی	۶/۴	۱۶/۵	۱۶/۵	۲۹/۴	۳/۶۲
۱۷	ایجاد فرصت شغلی و اشتغال‌زایی	۲۳/۹	۱۸/۳	۱۲/۸	۲۸/۵	۲/۹۵
۱۸	ارتقای کیفیت زندگی ساکنین	۱۸/۳	۲۵/۷	۶/۴	۳۳/۹	۳/۰۳
۱۹	کاهش درگیری و نزاع بهره‌برداران با سامانه عرفی همجوار	-	۰/۹	۱۲/۸	۲۴/۸	۴/۴۷
۲۰	تقویت روحیه اجتماعی و مشارکت جامعه محلی در اجرای طرح	-	۱۱	۲۲/۹	۱۴/۷	۴/۰۶
۲۱	حفظ محدوده اراضی ملی	۹/۲	۱۸/۳	۱۴/۷	۳۷/۶	۳/۴۱
۲۲	افزایش اعتماد بهره‌برداران به اهداف و برنامه‌های بخش اجرایی منابع طبیعی	-	۵/۵	۱۲/۸	۴۳/۲	۴/۱۵
۲۳	کاهش مراجعه دامداران غیرذیحق به مراتع	-	۰/۹	۱۳/۸	۴۱/۳	۴/۲۸

در این تحقیق و در ارتباط با اثرات اقتصادی-اجتماعی طرح‌های مرتعداری، اثرات "ارتقای فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی" و "تقویت روحیه اجتماعی و مشارکت جامعه محلی در اجرای طرح" به ترتیب توسط ۵۶٪ و ۵۲٪ کارشناسان مشارکت‌کننده در تحقیق در مقیاس خیلی زیاد ارزیابی شده است (جدول ۳).

جدول ۳- درصد فراوانی و میانگین رتبه‌ای اثرات اقتصادی و اجتماعی اجرای طرح‌های مرتعداری از دید کارشناسان

ردیف	شاخص	درصد فراوانی				میانگین
		خیلی کم	کم	تا حدودی زیاد	خیلی زیاد	
۱	افزایش درآمد دامداران	۸	۸	۲۰	۵۲	۳/۵۲
۲	جذب سرمایه و رونق اقتصادی	-	-	۲۴	۴۸	۳/۰۴
۳	افزایش تولید علوفه	۴	۲۴	۳۶	۳۲	۳/۰۸
۴	ایجاد تنوع منابع درآمدی بهره‌بردار	۸	۲۴	۲۴	۴۰	۳/۰۸
۵	اعطای تسهیلات و کمک‌های مالی	-	۲۴	۳۶	۳۲	۳/۲۴
۶	حفاظت آب و خاک	-	۱۲	۸	۴۰	۴/۰۸
۷	بهبود وضعیت نیاز آب شرب دام‌ها	۱۲	۲۴	۲۸	۲۴	۳
۸	افزایش تولید محصولات دامی	۸	۴	۲۰	۳۶	۳/۸۰
۹	استفاده چندمنظوره از مراتع	۴	۴	۲۰	۴۸	۳/۸۴
۱۰	ممانعت از تغییر کاربری اراضی مرتعی	-	۴	۲۰	۳۶	۴/۱۲
۱۱	کاهش بیکاری دامداران و بهره‌برداران	۱۲	۲۰	۱۲	۳۶	۳/۳۲
۱۲	احساس تعلق و حس مالکیت بهره‌برداران نسبت به مراتع	-	۱۲	۸	۴۴	۴/۰۴
۱۳	افزایش وحدت و انسجام اجتماعی بهره‌برداران سامانه عرفی	-	۴	۳۲	۴۸	۳/۷۶
۱۴	افزایش سطح آگاهی ساکنین و بهره‌برداران	-	-	۱۶	۴۸	۴/۲۰
۱۵	تمایل جوانان به ماندگاری و تداوم شغل موروثی	-	۸	۲۴	۳۲	۳/۹۶
۱۶	ارتقای فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی	-	-	۱۲	۳۲	۴/۴۴
۱۷	ایجاد فرصت شغلی و اشتغال‌زایی	۱۲	۲۴	۲۸	۲۴	۳
۱۸	ارتقای کیفیت زندگی ساکنین	۸	۲۰	۲۸	۲۴	۳/۲۸
۱۹	کاهش درگیری و نزاع بهره‌برداران با سامانه عرفی همجوار	-	۸	۲۴	۴۰	۳/۸۸
۲۰	تقویت روحیه اجتماعی و مشارکت جامعه محلی در اجرای طرح	-	۴	۲۰	۲۴	۴/۲۴

ادامه جدول (۳)

ردیف	شاخص	درصد فروانی				
		خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد
۲۱	حفظ محدوده اراضی ملی	-	۱۲	۱۶	۴۸	۲۴
۲۲	افزایش اعتماد بهره‌برداران به اهداف و برنامه‌های بخش اجرایی منابع طبیعی	-	۸	۸	۴۴	۴۰
۲۳	کاهش مراجعه دامداران غیرذیحق به مراتع	-	۴	۲۰	۴۴	۳۲

نتایج حاصل از اولویت‌بندی اثرات اقتصادی-اجتماعی اجرای طرح‌های مرتعداری نشان داد که از نظر بهره‌برداران، کاهش درگیری و نزاع بهره‌برداران با سامانه عرفی همجوار، کاهش مراجعه دامداران غیرذیحق به مراتع، افزایش اعتماد بهره‌برداران به اهداف و برنامه‌های بخش اجرایی منابع طبیعی، ممانعت از تغییر کاربری اراضی مرتعی و تقویت روحیه اجتماعی و مشارکت جامعه محلی در اجرای طرح به ترتیب با میانگین‌های ۴/۴۷، ۴/۲۸، ۴/۱۵، ۴/۱۱ و ۴/۰۶ اولویت اول تا پنجم را به خود اختصاص داده‌اند و مهم‌ترین اثرات طرح‌ها از نظر بهره‌برداران می‌باشند (جدول ۴).

از نظر کارشناسان، ارتقای فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی، تقویت روحیه اجتماعی و مشارکت جامعه محلی در اجرای طرح، افزایش سطح آگاهی ساکنین و بهره‌برداران، افزایش اعتماد بهره‌برداران به اهداف و برنامه‌های بخش اجرایی منابع طبیعی و ممانعت از تغییر کاربری اراضی مرتعی به ترتیب با میانگین‌های ۴/۴۴، ۴/۲۴، ۴/۲۰، ۴/۱۶ و ۴/۱۲ مهم‌ترین اثرات اجرای طرح‌های مرتعداری در منطقه کلاله هستند و اولویت‌های اول تا پنجم را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۴).

جدول ۴- اولویت‌بندی اثرات اقتصادی-اجتماعی طرح‌های مرتعداری اجرا شده از دید بهره‌برداران و

کارشناسان

کارشناسان		بهره‌برداران		شاخص
رتبه	انحراف میانگین معیار	رتبه	انحراف میانگین معیار	
۱۰	۰/۹۳	۱	۰/۷۵	کاهش درگیری و نزاع بهره‌برداران با سامانه عرفی همجوار
۷	۰/۸۴	۲	۰/۷۴	کاهش مراجعه دامداران غیرذیحق به مراتع
۴	۰/۹۰	۳	۰/۸۵	افزایش اعتماد بهره‌برداران به اهداف و برنامه‌های بخش اجرایی منابع طبیعی

ادامه جدول (۴)

کارشناسان			بهره‌برداران			شاخص
رتبه	انحراف معیار	میانگین	رتبه	انحراف معیار	میانگین	
۵	۰/۸۸	۴/۱۲	۴	۰/۹۴	۴/۱۱	ممانعت از تغییر کاربری اراضی مرتعی
۲	۰/۹۲	۴/۲۴	۵	۱/۰۹	۴/۰۶	تقویت روحیه اجتماعی و مشارکت جامعه محلی در اجرای طرح
۸	۰/۹۸	۴/۰۴	۶	۰/۹۰	۴/۰۱	احساس تعلق و حس مالکیت بهره‌برداران نسبت به مراتع
۹	۰/۹۸	۳/۹۶	۷	۰/۹۰	۳/۹۶	تمایل جوانان به ماندگاری و تداوم شغل موروثی
۳	۰/۷۱	۴/۲۰	۸	۰/۸۶	۳/۹۴	افزایش سطح آگاهی ساکنین و بهره‌برداران
۱۴	۰/۷۸	۳/۷۶	۹	۰/۷۹	۳/۶۲	افزایش وحدت و انسجام اجتماعی بهره‌برداران سامانه عرفی
۱	۰/۷۱	۴/۴۴	۱۰	۱/۲۶	۳/۶۲	ارتقای فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی
۱۱	۰/۹۴	۳/۸۴	۱۱	۱/۲۶	۳/۴۱	حفظ محدوده اراضی ملی
۱۶	۱/۳۴	۳/۳۲	۱۲	۱/۲۵	۳/۳۶	کاهش بیکاری دامداران و بهره‌برداران
۱۲	۰/۹۹	۳/۸۴	۱۳	۱/۲۳	۳/۲۲	استفاده چندمنظوره از مراتع
۱۵	۱/۰۸	۳/۵۲	۱۴	۱/۲۶	۳/۱۰	افزایش درآمد دامداران
۱۳	۱/۱۹	۳/۸۰	۱۵	۱/۱۶	۳/۰۸	افزایش تولید محصولات دامی
۶	۱/۰۰	۴/۰۸	۱۶	۱/۱۹	۳/۰۸	حفاظت آب و خاک
۱۹	۰/۹۵	۳/۰۸	۱۷	۰/۸۶	۳/۰۵	افزایش تولید علوفه
۱۷	۱/۲۴	۳/۲۸	۱۸	۱/۴۰	۳/۰۳	ارتقای کیفیت زندگی ساکنین
۲۰	۱/۰۷	۳/۰۸	۱۹	۱/۱۷	۲/۹۵	ایجاد تنوع منابع درآمدی بهره‌بردار
۲۲	۱/۲۲	۳	۲۰	۱/۴۵	۲/۹۵	ایجاد فرصت شغلی و اشتغال‌زایی
۲۳	۱/۲۳	۳	۲۱	۱/۴۴	۲/۹۳	بهبود وضعیت نیاز آب شرب دامها
۱۸	۰/۹۲	۳/۲۴	۲۲	۰/۸۶	۲/۷۳	اعطای تسهیلات و کمک‌های مالی
۲۱	۰/۷۳	۳/۰۴	۲۳	۰/۹۷	۲/۶۵	جذب سرمایه و رونق اقتصادی

در جدول ۵، مقایسه میانگین گویه‌ها از نظر بهره‌برداران و کارشناسان در ارتباط با اثرات طرح‌های مرتعداری با استفاده از آزمون من‌وایت‌نی انجام شده است. در گویه‌های افزایش درآمد دامداران، جذب سرمایه و رونق اقتصادی، اعطای تسهیلات و کمک‌های مالی، حفاظت آب و خاک، افزایش تولید محصولات دامی، استفاده چندمنظوره از مراتع، ارتقای فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی و کاهش درگیری و نزاع بهره‌برداران با سامانه عرفی همجوار بین نظرات بهره‌برداران و کارشناسان اختلاف آماری

معناداری وجود دارد و تمامی این گویه‌ها به جز "کاهش درگیری و نزاع بهره‌برداران با سامانه عرفی همجوار" میانگین رتبه‌ای بیشتری از نظر کارشناسان به خود اختصاص داده‌اند اما در سایر گویه‌های مورد بررسی اختلاف آماری معناداری بین دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان مشاهده نشد (جدول ۵).

جدول ۵- نتایج مقایسه دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان در ارتباط با اثرات اقتصادی و اجتماعی طرح‌های

مرتعداری در کلاله

گویه	میانگین رتبه‌ای		مقدار U آماره	Z	سطح معنی‌داری
	کارشناسان	بهره‌برداران			
افزایش درآمد دامداران	۹۱/۰۲	۷۴/۹۴	۲۱۷۴	-۲/۱۰۴*	۰/۰۳۵
جذب سرمایه و رونق اقتصادی	۹۱/۳۶	۷۴/۷۹	۲۱۵۷	-۲/۲۳۳*	۰/۰۲۶
افزایش تولید علوفه	۸۰/۳۲	۷۹/۸۵	۲۷۰۹	-۰/۰۶۳	۰/۹۵۰
ایجاد تنوع منابع درآمدی بهره‌بردار	۸۲/۳۴	۷۸/۹۳	۲۶۰۸	-۰/۴۶۲	۰/۶۴۴
اعطای تسهیلات و کمک‌های مالی	۹۴/۷۶	۷۳/۲۳	۱۹۸۷	-۲/۹۵**	۰/۰۰۳
حفاظت آب و خاک	۱۰۵/۹۰	۶۸/۱۲	۱۴۳۰	-۴/۹۶۳**	۰/۰۰۰۱
بهبود وضعیت نیاز آب شرب دام‌ها	۸۱/۷۶	۷۹/۱۹	۲۶۳۷	-۰/۳۳۳	۰/۷۳۹
افزایش تولید محصولات دامی	۹۹/۶۲	۷۱/۰۱	۱۷۴۴	-۳/۷۵۷**	۰/۰۰۰۱
استفاده چندمنظوره از مراتع	۹۵/۷۰	۷۲/۸۰	۱۹۴۰	-۳/۰۳**	۰/۰۰۲
ممانعت از تغییر کاربری اراضی مرتعی	۷۹/۴۸	۸۰/۲۴	۲۶۹۹	-۰/۱۰۳	۰/۹۱۸
کاهش بیکاری دامداران و بهره‌برداران	۷۹/۸۰	۸۰/۰۹	۲۷۱۵	-۰/۰۳۸	۰/۹۷۰
احساس تعلق و حس مالکیت بهره‌برداران نسبت به مراتع	۸۲/۱۰	۷۹/۰۴	۲۶۲۰	-۰/۴۲۰	۰/۶۷۵
افزایش وحدت و انسجام اجتماعی بهره‌برداران سامانه عرفی	۸۵/۰۸	۷۷/۶۷	۲۴۷۱	-۱/۰۱۵	۰/۳۱۰
افزایش سطح آگاهی ساکنین و بهره‌برداران	۸۹/۷۶	۷۵/۵۲	۲۲۳۷	-۱/۹۳۸	۰/۰۵۳
تمایل جوانان به ماندگاری و تداوم شغل موروثی	۸۰/۶۶	۷۹/۷۰	۲۶۹۲	-۰/۱۲۹	۰/۸۹۷
ارتقای فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی	۹۹/۹۸	۷۰/۸۳	۱۷۲۶	-۳/۸۸۹**	۰/۰۰۰۱
ایجاد فرصت شغلی و اشتغال‌زایی	۸۰/۶۶	۷۹/۷۰	۲۶۹۲	-۰/۱۲۵	۰/۹۰۰
ارتقای کیفیت زندگی ساکنین	۸۵/۲۶	۷۷/۵۹	۲۴۶۲	-۱/۰۰۳	۰/۳۱۶
کاهش درگیری و نزاع بهره‌برداران با سامانه عرفی همجوار	۶۰/۰۰	۸۹/۱۷	۱۷۲۵	-۴/۰۵۳**	۰/۰۰۰۱
تقویت روحیه اجتماعی و مشارکت جامعه محلی در اجرای طرح	۸۳/۵۶	۷۸/۳۷	۲۵۴۷	-۰/۷۱۸	۰/۴۷۳
حفظ محدوده اراضی ملی	۸۹/۴۲	۷۵/۶۸	۲۲۵۴	-۱/۸۲۸	۰/۰۶۸
افزایش اعتماد بهره‌برداران به اهداف و برنامه‌های بخش اجرایی منابع طبیعی	۸۱/۱۲	۷۹/۴۹	۲۶۶۹	-۰/۲۲۴	۰/۸۲۲
کاهش مراجعه دامداران غیرذیحق به مراتع	۷۱/۳۶	۸۳/۹۶	۲۲۹۳	-۱/۷۳۲	۰/۰۸۳

* معنی‌داری در سطح ۵ درصد، ** معنی‌داری در سطح ۱ درصد

مقایسه میانگین اثرات اقتصادی و اجتماعی و اقتصادی-اجتماعی اجرای طرح‌های مرتعداری از نظر بهره‌برداران و کارشناسان در جدول ۶ ارائه شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود بین نظرات کارشناسان و بهره‌برداران در خصوص اثرات اجتماعی اجرای طرح‌های مرتعداری، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ($P > 0/05$) اما در اثرات اقتصادی و جمع‌بندی شاخص‌ها به صورت اقتصادی-اجتماعی، تفاوت آماری معناداری بین نظرات کارشناسان و بهره‌برداران مشاهده شد ($P < 0/05$) و میانگین بیشتری را از نظر کارشناسان به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۶).

جدول ۶- نتایج مقایسه دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان در ارتباط با اثرات اقتصادی-اجتماعی طرح‌های مرتعداری در کلاله

اثرات مورد بررسی	میانگین رتبه‌ای		مقدار آماره U	Z	سطح معنی‌داری
	بهره‌برداران	کارشناسان			
اثرات اقتصادی	۶۶/۲۹	۱۰۹/۸۸	۱۲۳۱	-۵/۵۵۷**	۰/۰۰۰۱
اثرات اجتماعی	۷۵/۱۵	۸۸/۵۸	۲۱۹۰	-۱/۸۷۲	۰/۰۵۲
اثرات اقتصادی-اجتماعی	۶۷/۶۳	۱۰۵/۹۶	۱۳۷۷	-۵/۰۰۵**	۰/۰۰۰۱

* معنی‌داری در سطح ۵ درصد، ** معنی‌داری در سطح ۱ درصد

بحث و نتیجه‌گیری

از نظر بهره‌برداران منطقه مورد مطالعه، به ترتیب کاهش درگیری و نزاع بهره‌برداران با سامانه عرفی همجوار، کاهش مراجعه دامداران غیرذی‌حق به مراتع، افزایش اعتماد بهره‌برداران به اهداف و برنامه‌های بخش اجرایی منابع طبیعی، ممانعت از تغییر کاربری اراضی مرتعی و تقویت روحیه اجتماعی و مشارکت جامعه محلی در اجرای طرح، مهم‌ترین اثرات اجرای طرح‌ها می‌باشند. بنابراین از نظر بهره‌برداران، اجرای طرح‌های مذکور به نوعی اطمینان خاطر و آرامش را در حوزه مالکیت مراتع برای بهره‌برداران به ارمغان آورده است و ضمن حفظ مراتع، اعتماد آن‌ها را به بخش اجرایی منابع طبیعی و کارشناسان و مسئولین ذی‌ربط افزایش داده و زمینه مشارکت مؤثرتر آن‌ها در اجرای طرح‌ها را فراهم آورده است که از این طریق می‌توان در صورت کاربردی بودن و طراحی و اجرای کارشناسانه، به موفقیت‌آمیز بودن طرح‌ها امیدوار بود.

از نظر کارشناسان، به ترتیب ارتقای فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی، تقویت روحیه اجتماعی و مشارکت جامعه محلی در اجرای طرح، افزایش سطح آگاهی ساکنین و بهره‌برداران، افزایش اعتماد بهره‌برداران به اهداف و برنامه‌های بخش اجرایی منابع طبیعی و ممانعت از تغییر کاربری اراضی مرتعی

مهم‌ترین اثرات اجرای طرح‌های مرتعداری در منطقه کلاله هستند. بدین ترتیب از نظر کارشناسان، افزایش آگاهی و فرهنگ بهره‌برداران و متعاقباً اعتماد آن‌ها به بخش اجرایی و مشارکت در اجرای طرح اثرات مهم و قابل توجه اجرای طرح‌های مرتعداری در منطقه مورد مطالعه بوده است.

در راستای تأیید یافته‌های این تحقیق و اهمیت اعتماد و مشارکت مردمی، سجادی و همکاران (۱۳۹۴) اشاره می‌کند که نتایج سال‌ها تجربه در تهیه و اجرای طرح‌های مرتعداری مختلف، با ادامه عدم توجه به مشارکت مردمی در طرح‌های مرتعداری، سرمایه‌های ملی و امکانات دولتی هدررفته و به دنبال آن نارضایتی بهره‌برداران و روستاییان از دولت به وجود آمده که در نهایت منجر به ناقص ماندن برخی طرح‌ها و یا عدم موفقیت آن‌ها در اجرا خواهد شد. در تحقیق کرمی‌دهکردی و همکاران (۱۳۹۵) در شهرستان ماهنشان استان زنجان، مشارکت بیشتر بهره‌برداران تحت تاثیر ارتقای دانش و آگاهی آن‌ها پیرامون حفاظت از مراتع حاصل شده است که با نتایج تحقیق حاضر مطابقت دارد.

در تحقیق حاضر از نظر کارشناسان، افزایش و ارتقای سطح آگاهی، دانش و فرهنگ بهره‌وری و حفاظت از منابع طبیعی از اثرات مهم اجرای طرح‌های مرتعداری می‌باشد. در تحقیقات متعدد، دانش به عنوان عامل اساسی بهره‌برداری پایدار منابع طبیعی و مراتع ذکر شده است و نبود دانش بهره‌برداران در زمینه اهمیت منابع طبیعی و راه‌های حفاظت و بهره‌برداری پایدار از آن‌ها یکی از عوامل اصلی مؤثر بر تخریب منابع طبیعی ذکر شده است که با افزایش سطح آگاهی آن‌ها و ارتقای دانش و فرهنگ بهره‌وری و حفاظت، توسعه و بهره‌برداری پایدار منابع میسر می‌گردد (Haji-Rahimi and Ghaderzadeh, 2008; Florianczyk et al., 2012; محمودی و حکیم‌پور، ۱۳۹۱).

اثر اجرای طرح‌های مرتعداری از نظر هر دو گروه کارشناسان و بهره‌برداران در بهبود وضعیت آب شرب دام‌ها، جذب سرمایه و رونق اقتصادی، ایجاد تنوع منابع درآمدی بهره‌بردار و اعطای تسهیلات و کمک‌های مالی بسیار ضعیف بوده است و از نظر آن‌ها اجرای طرح‌های مرتعداری کم‌ترین اثر را در این موارد داشته است. همان‌گونه که از نتایج این تحقیق مشخص است اجرای طرح‌های مرتعداری بیشتر از لحاظ اثرگذاری عوامل اجتماعی موفق عمل کرده است و از نظر هر دو قشر مورد بررسی، در زمینه اقتصادی در مقایسه با عوامل اجتماعی توفیق چندانی نداشته است. در تحقیق محمدی و بارانی (۱۳۹۷)، بهره‌برداران شهرستان مشهد اعتقاد داشتند اجرای این طرح‌ها تأثیری در افزایش درآمد آن‌ها نداشته است و قادر به رفع بسیاری از مشکلات آن‌ها نیست، که در راستای تأیید یافته‌های تحقیق حاضر می‌باشد. طرح‌های مرتعداری تقریباً به صورت طرح‌های حفاظت و اصلاح مراتع اجرا شده است و کمتر تنوع‌سازی معیشت خانوارها از طریق فعالیت‌های نوین کشاورزی یا غیر کشاورزی را مورد توجه قرار داده است (کریمی و کرمی‌دهکردی، ۱۳۹۴). همچنین اثر کم این‌گونه طرح‌ها در بهبود وضعیت درآمدی بهره‌برداران در تحقیقات پژوهشگران دیگر نیز نشان داده شده است (Turton, 2000;)

(Bhattacharya, 2008; Govinda and Sathish, 2011). در تحقیق رحمانی رادخرفکلی و همکاران (۱۳۹۷) توجه به نیازهای اقتصادی بهره‌برداران در طراحی طرح‌های حفاظتی مورد تأکید قرار گرفته است و در مطالعه‌های دیگر، شاخص اقتصادی تغییر شیوه معیشت بهره‌برداران به عنوان عامل تأثیرگذار در تخریب مراتع معرفی شده است (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۵) و این موضوع نشان از اهمیت به این مباحث در تهیه و اجرای طرح‌های مرتعداری دارد.

در این پژوهش، نتایج آزمون من‌وایت‌نی نشان داد بین نظرات کارشناسان و بهره‌برداران در خصوص اثرات اجتماعی اجرای طرح‌های مرتعداری، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ($P > 0/05$) اما در اثرات اقتصادی، تفاوت آماری معناداری بین نظرات کارشناسان و بهره‌برداران مشاهده شد ($P < 0/05$).

در تحقیق زهدی و همکاران (Zohdi et al., 2018) کارشناسان بر بازنگری سیاست‌های دولت در رابطه با مراتع و اهمیت بیشتر به نقش شرایط زیست‌محیطی و اجتماعی در تهیه و اجرای طرح‌ها داشتند. اما آنچه از نتایج این تحقیق محرز گردید نشان می‌دهد نیاز به توجه به شرایط اقتصادی و معیشت در تهیه و اجرای طرح‌ها اهمیت بیشتری دارد. در تحقیق نوروزی و همکاران (۱۳۹۸)، اجرای طرح‌های مرتعداری در مراتع شهرستان تربت حیدریه موجب بهبود شاخص‌های سلامت مرتع شده است. مصطفایی‌چورنی (۱۳۹۷) در ارزیابی اثر طرح‌های مرتعداری در مراتع ارومیه، اهمیت عامل اقتصادی را بیشتر از عوامل اجتماعی و اکولوژیک از نظر بهره‌برداران بیان کردند. در مطالعات سعیدی‌ایرغویی (۱۳۹۵) در مراتع قشلاقی شهرستان ابرکوه برزگردوین و همکاران (۱۳۸۶) در منطقه خراسان شمالی، افزایش تولید مرتع و بهبود وضعیت درآمد و شرایط اقتصادی بهره‌برداران به واسطه اجرای طرح‌های مرتعداری ذکر شده است که با نتایج تحقیق حاضر مغایرت دارد. رستگار و همکاران (۱۳۹۷) در تحلیل اثربخشی طرح‌های مرتعداری در مراتع سجادرود استان مازندران بیان کردند عدم نظارت بعد از اجرای طرح‌ها، آگاهی کم بهره‌برداران نسبت به اهداف طرح، مشاعی بودن طرح‌های مرتعداری و ضعف دانش مرتعداران در زمینه فنی، مهارتی و مدیریتی باعث شده است طرح‌های مرتعداری در تحقق تقویت بنیه مالی دامداران و بهبود وضعیت درآمدی آن‌ها خیلی موفق عمل نکنند. در نهایت با توجه به نتایج تحقیق، اجرای طرح‌های مرتعداری در منطقه مورد مطالعه را به‌خصوص در بحث اثرات اجتماعی و اعتماد و مشارکت مردمی می‌توان مثبت ارزیابی کرد که با نتایج تحقیقات محمدی و بارانی (۱۳۹۷)، حیدری و بارانی (۱۳۸۸) و کرمی‌دهکردی و کریمی (۱۳۹۵) مطابقت دارد.

مطابق نتایج این تحقیق، طرح‌های اجرایی مرتعداری تا حدود زیادی اثرات اجتماعی مورد انتظار را برآورده کرده‌اند اما در زمینه اقتصادی همچنان ضعف‌هایی به‌خصوص در بخش بهبود وضعیت درآمدی و معیشتی بهره‌برداران وجود دارد و همچنین نیاز هست دیدگاه ایجاد فرصت شغلی و اشتغال‌زایی برای بهره‌برداران ذی‌نفع در طرح‌های مذکور بیشتر مورد تأکید قرار بگیرد. همچنین بر اساس نتایج تحقیق

حاضر، نیاز هست که در مدیریت طرح‌های مرتعداری، نقاط مثبت طرح‌های مذکور که از نظر بهره‌برداران، حل مسائل و مشکلات حقوقی مالکیت و استفاده سامانه‌های عرفی و کاهش نزاع و اختلافات بوده است، تقویت گردد که در نهایت افزایش اعتماد بهره‌برداران به اجرای طرح‌های مرتعداری و کارشناسان و مسئولین ذی‌ربط را در پی دارد و تضمینی برای موفقیت طرح‌های اجرایی خواهد بود و همچنین با همت و تلاش کارشناسان و مدیران مرتبط با اجرای طرح‌ها، افزایش آگاهی و ارتقای سطح دانش و فرهنگ حفاظت و بهره‌وری از مراتع در بین بهره‌برداران با جدیت بیشتری دنبال شود. در زمینه مسائل اقتصادی و درآمدی بهره‌برداران و رفع بیکاری بالاخص جوانان و مشکلات معیشتی بهره‌برداران در طرح‌های مرتعداری دقت و حساسیت ویژه‌ای لحاظ شود و با شناخت پتانسیل‌ها و قابلیت‌های مناطق اجرای طرح و بررسی امکانات و ساختارها و ظرفیت موجود، راهکارهایی مانند تنوع دادن به منابع معیشتی و درآمدی بهره‌برداران، جذب تسهیلات و سرمایه‌های بخش خصوصی و دولتی و ارائه تسهیلات مناسب با افزایش آگاهی‌سازی استفاده و اجرا در جهت بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی آن‌ها در طراحی و اجرای طرح‌های مرتعداری لحاظ گردد.

منابع

- برزگردوین، م. صالح، ا. یزدانی، س. ۱۳۸۶. بررسی وضعیت اقتصادی طرح‌های مرتعداری در خراسان شمالی، اقتصاد کشاورزی، ۱۷(۲): ۱-۱۷.
- حاجی‌لی‌دوجی، آ.، بارانی، ح.، یگانه، ح.، مصطفی‌لو، د. ۱۳۹۵. بررسی برخی ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی بهره‌برداران طرح‌های مرتعداری مراتع شهرستان مراوه‌تپه استان گلستان، نشریه شبک، ۲(۶): ۸-۱.
- حیدری، ق.، بارانی، ح. ۱۳۸۸. نقش سرمایه اجتماعی بر مشارکت در اجرای طرح‌های مرتعداری بر اساس دیدگاه‌های مجریان این طرح‌ها (مطالعه موردی: مراتع بلده-شمال ایران)، مجله مرتع، ۳(۱): ۱۲۷-۱۲۱.
- خانقایی، م. ا. ۱۳۸۱. بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت دامداران در استفاده بهینه از مراتع شمال غربی استان کردستان (شهرستان سقز)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.
- درگاه ملی آمار. ۱۳۹۹. مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، استان گلستان. رحمانی‌رادخرفکلی، م.ر. محمدی‌استادکلایه، ا. حشمت‌پور، ع. عباسی، م. ۱۳۹۷. شناخت و تحلیل عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح‌های حفاظت زیست‌بوم (مطالعه موردی: پروژه مدیریت جنگل‌های هیرکانی)، نشریه حفاظت زیست‌بوم گیاهان، ۶(۱۲): ۹۲-۷۷.
- رستگار، ش.، احمدی‌کتاب، ح.، حیدری، ق.، مجاوریان، س.م. ۱۳۹۷. تحلیل اثربخشی طرح‌های مرتعداری بر تولید مرتع و معیشت بهره‌برداران (مطالعه موردی: مراتع حوزه آبخیز سجادرود-استان مازندران)، مجله مرتع، ۱۲(۲): ۲۰۹-۱۹۶.

- سجادی، ن.، محمداسمعیلی، م.، بهمنش، ب.، شهرکی، م.ر.، اسکندری، ف. ۱۳۹۴. بررسی عوامل اقتصادی-اجتماعی مؤثر بر مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری (مطالعه موردی: شهرستان سنندج)، نشریه مرتعداری، ۱۱(۲): ۳۵-۵۱.
- سعیدی ابرقویی، م. ۱۳۹۵. ارزیابی اقتصادی طرح‌های مرتعداری اجرا شده در مراتع قشلاقی شهرستان ابرکوه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد در گرایش مدیریت مناطق خشک و بیابانی، دانشگاه یزد.
- علیزاده، ع.، مهدوی، ف. ۱۳۸۶. نظارت طرح‌های مرتعداری و ضرورت به‌کارگیری کارشناسان عضو سازمان نظام‌مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی، مجله وبگردی، کشاورزی و شیلات، ۴(۱۶): ۶۵-۶۷.
- قاسمی، م.، حیدری، ق.، رستگار، ش.، کوهستانی، ن. ۱۳۹۵. تحلیل عوامل اقتصادی-اجتماعی مؤثر در تخریب مراتع قشلاقی (مطالعه موردی: شهرستان جویبار-استان مازندران)، نشریه حفاظت زیست‌بوم گیاهان، ۳(۸): ۴۹-۶۲.
- کریمی‌دهکردی، ا.، کریمی، ک.، بادسار، م.، آقاجانلو، خ. ۱۳۹۵. دیدگاه بهره‌برداران روستایی نسبت به تأثیر طرح‌های مرتعداری بر دانش آن‌ها پیرامون حفاظت از مراتع در شهرستان ماهنشان استان زنجان، نشریه علوم ترویج و آموزش کشاورزی، ۱۲(۲): ۱۶۷-۱۵۱.
- کریمی، ک.، کریمی‌دهکردی، ا. ۱۳۹۴. ارزیابی تأثیر طرح‌های مرتعداری بر ستاده‌های معیشت خانوارهای بهره‌بردار روستایی (مورد مطالعه: شهرستان ماهنشان)، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۲-۴۶(۴): ۷۹۳-۸۰۵.
- محمدی، س.، بارانی، ح. ۱۳۹۷. بررسی ارزیابی اثرهای اقتصادی-اجتماعی طرح‌های مرتعداری در حوزه شهرستان مشهد، فصلنامه علمی-پژوهشی تحقیقات مرتع و بیابان ایران، ۳(۳): ۵۷۶-۵۶۲.
- محمودی، ج.، حکیم‌پور، س.ح. ۱۳۹۱. بررسی نقش عوامل اقتصادی-اجتماعی مؤثر بر میزان مشارکت اجتماعی (مطالعه موردی دامداران ۱۵ تا ۳۹ ساله شهرستان نور)، فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، ۲(۵): ۱۲۹-۱۴۸.
- مصطفایی‌جورنی، ا. ۱۳۹۷. اثر طرح‌های مرتعداری بر معیشت بهره‌برداران (مراتع ییلاقی شهرستان ارومیه)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری.
- نوروزی، ع.، حقیان، ا.، شیدایی‌کرکچ، ا. ۱۳۹۸. طرح‌های مرتعداری و سلامت مرتع (مطالعه موردی: مراتع شهرستان تربت حیدریه)، نشریه مرتع و آبخیزداری، ۷۲(۴): ۱۱۴۵-۱۱۳۱.

Bhattacharya, A. 2008. Sustainable Livelihood Based Watershed Management- "Watershed Plus" approach. Manila: Institute for Global Environmental Strategies.

Florianczyk, Z., Janc, K., Czapiewski, K. 2012. The importance and diffusion of knowledge in the agricultural sector: The polish experiences. *Geographia Polonica*, 85(1): 45-56.

- Govinda Gowda, V., Sathish, A. 2011. Socio-economic and natural resources impact of Sujala project. *science and nature*, 2(1): 31-37.
- Haji-Rahimi, M., Ghaderzadeh, H. 2008. The challenge of sustainable management in renewable natural resource in Iran: A swot strengths. *American-Eurasian Journal of Agriculture and Environmental Science*, 3(2): 194-199.
- Karami, A., Ghorbani, M., Azarnivand, H., Rafiei H. 2018. Estimation of willingness to pay local beneficiaries for conservation and rehabilitation of rangelands (Case study area: Rameh rangelands, county of Aradan, Semnan province). *Journal of Rangeland*, 12(2): 210-222.
- Squires, V.R., Shang, Z.H., Ariapour, A. 2017. Rangelands along the Silk Road (Transformative Adaptation under Climate and Global Change). – In: Ariapour, A., Badripour, H., Jouri, M. H (eds.) *Rangeland and Pastureland in Iran: Potentials, Problems and Prospects*, Chapter 7. Nova Science Publishers Inc., Hauppauge, NY.
- Turton, C. 2000. *Sustainable Livelihoods and Project Design in India*. London, UK: Overseas Development Institute.
- Zohdi, M., Arzani, H., Javadi, S.A., Jalili, A., Khorshidi, G. 2018. Government and range management in Iran (Policy, Laws and Plans). *Appl Ecol Environ Res*, 16: 4637-4654.